

ТОРГІВЕЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ПОЧАТКУ ХХ СТ. У ВІДОБРАЖЕННІ «ВІСНИКА ЄВРОПИ»

Проблеми торгівельних зв'язків Великої Британії займали далеко не другорядне місце в історії російської суспільної думки початку ХХ ст. На сторінках ліберального російського журналу «Вісник Європи» досить часто саме Англія ставала об'єктом уваги кореспондентів. Впродовж багатьох століть Великій Британії належало одне з лідируючих місць у світі. Вона відігравала важливу роль в міжнародному житті, мала міцні позиції в банківській справі, підтримувала активні торгівельні зв'язки з більшістю держав у різних куточках земної кулі. Саме в Англії були закладені основні принципи торгівельних механізмів.¹

Мета статті – виявити не лише глибину та характер висвітлення торгівельних зв'язків Великої Британії на сторінках «Вісника Європи», але також визначити, які уявлення склалися в російському суспільстві щодо економічного та політичного розвитку країни. Спостереження російських кореспондентів вписуються як в історію соціально-політичної думки Російської імперії, так і в історію економічного розвитку Англії. Журналісти «Вісника Європи» в своїх статтях, оглядах, нарисах постійно зосереджували увагу на описі зовнішніх торгівельних операцій, які набули принципового значення в історії російської громадської думки в перші роки ХХ ст.

Автори багатьох статей наголошували, що, починаючи з останньої третини ХІХ ст., в історії Англії найбільш характерними стали явища, повністю продиктовані ідейно-історичними умовами, які склалися, як всередині самої країни, так і за межами усієї Британської імперії.

Враховуючи політичні та економічні обставини, що набули розповсюдження в Англії, «Вісник Європи» зосередив свою увагу на наступному висловлюванні: «British policy – is British trade», тобто на першому місці в британській політиці завжди стояли виключно торгівельні інтереси країни.² Саме це твердження не одне століття було поширене майже у всіх колах англійського суспільства.

У Великій Британії значну економічну та політичну силу мали колоніальні монополії, які ще з середини століття приносили їй величезні прибутки. З неабияким інтересом автори статей зупинялися на проблемах територіальної експансії, що відігравали значну роль в політичному житті Англії, країни, яка у першій половині ХІХ ст. змогла випередити своїх потенційних супротивників та захопити колоній набагато більше, ніж будь-яка інша держава світу.

Саме на XIX ст. припадали англійські величезні захоплення в усіх частинах землі. «Вісник Європи» назвав таку політику ворожою, жорстокою та хижацькою, а період 40 – 50 рр. XIX ст. – епохою великих колоніальних реформ в історії Англії. У відображенні російських кореспондентів, на початку XX ст. британська колоніальна експансія продовжувала свій економічний розвиток.³ Історіографія XX ст. відмічає, що головний економічний зв'язок полягав у торгівельних відносинах метрополії з колоніями.

Російська дослідниця Г. В. Брянчукова, спеціаліст з вивчення економічного розвитку Англії кінця XIX – початку XX ст., вважала, що колоніальний характер англійської політики зумовив структурні особливості її економічної системи – а саме орієнтацію важливих галузей промисловості на зовнішні ринки, вивіз промислових товарів, а також імпорту сировини. Сировини в колоніях було стільки, що, навіть, та їхня частина, яка не перероблялася, перепродавалася в інші країни. У XIX ст. англійські промислові товари потрапляли в різні країни світу. Експорт капіталу в колонії приносив величезні прибутки англійській буржуазії.

Найкращим засобом для поширення торгівлі країни було збільшення кількості колоній.⁴ З метою розширення своєї імперії, Англія вела постійні колоніальні війни. За два останні десятиліття XIX ст. лише на кордонах однієї Індії, наприклад, було організовано майже 70 військових експедицій, розв'язана також англо-бурська війна (1899 – 1902 рр.). В результаті такої політики, якій Г. В. Брянчукова дає назву загарбницької, площа англійських колоніальних володінь збільшилася до 1907 р. до 33,5 млн. кв. км, а їхнє населення – до 393,5 млн. людей.⁵ Щодо російських публіцистів, присутність колоній, а отже і контроль над ними наклав своєрідний відбиток на економічне, політичне, соціальне, культурне та духовне життя метрополії.

У 1900 р. «Вісник Європи» писав: «... до числа найбільш великих творінь політичного генія людства належить, без сумніву, англійська колоніальна імперія. Зібрати в єдине ціле населення, що займає приблизно $\frac{1}{4}$ земної поверхні й перевищує за чисельністю багатолюдні держави світу, ... все це потребувало величезної енергії, а також неабиякої віри у власні сили...» Для реалізації поставленої мети покоління, змінюючи один одного при владі, розробляли різноманітні шляхи та засоби управління величезною Британською імперією. Англійці створили цілий арсенал прийомів, який вони активно застосовували, в залежності від часу та місця у тій або іншій частині імперії.⁶

За матеріалами «Вісника Європи», на розвиток торгівельних відносин, як складової частини економічної політики Англії, значний вплив мала промислова революція, яка довгий час змінювала методи і форми торгівельної діяльності, суттєво вплинула на її подальшу організацію та структуру.

Поява нових ринків збуту не виштовхнула Англію зі світових економічних просторів. Хоча все більша їхня частина наповнювалася товарами інших країн світу, які на той час були спроможні вміло захистити свій внутрішній ринок від потенційних конкурентів. Боротьба за ринки супроводжувалася в багатьох випадках значним успіхом для конкурентів Англії. Якщо Сполучені Штати у 70-х рр. XIX ст. ще мали не зовсім великий внутрішній ринок і не були на ті роки особливо грізним суперником, то вже на початку XX ст. вони розробили політику, досить небезпечну для Англії. У перші роки XX ст. вони майже наздогнали Англію за експортом у Францію, Голландію та деякі інші країни. Американські експортери досить успішно потрапляли навіть в країни Британської імперії. Німеччина, в свою чергу, розгорнула цілу торговельну експансію. Цей потужний конкурент Англії наповнював світові ринки своєю добре функціонуючою технікою, організацією та енергією.⁷ Втрата монопольного положення Англії несла в собі значні зміни в структурі торговельних відносин.

Враховуючи такий аспект, для російських кореспондентів важливим було передбачити, з якими країнами Велика Британія на початку XX ст. продовжить свої торговельні відносини, а з якими назавжди припинить. А отже, чи залишатиметься вона вірною принципам вільної торгівлі. У 1907 р. в статті спостерігача «Вісника Європи» А. Гейкінга зазначалося, що результат боротьби між фритредерами та протекціоністами у Великій Британії залежатиме, головним чином, від її зовнішньополітичного курсу, а також наявності конкуренції з боку інших держав.⁸

Автор підкреслював, що результат торговельної політики Англії безпосередньо залежав від її історичного минулого, адже відомо, що довгий час в світі не існувало жодної торговельної політики. В середні віки внутрішня торгівля на Середземному морі була сконцентрована в руках виключно італійських міст. На півночі Європи лише Ганзі належала важлива роль в міжнародній торгівлі. З початком XVIII ст., торгівля Ганзи почала втрачати свої позиції і врешті решт перейшла до голландців, які швидко підхопили основні принципи торговельних зв'язків. Вони отримали монополію у Балтійському морі, випередивши іспанців та португальців після відкриття Колумбом Америки. Збагатившись, голландці в кінці XVII ст. стали банкірами та володарями фондів всієї Європи. Нідерландська торгівля впала під тиском зовнішніх чинників, проти яких не могла боротися. Якщо у XVII ст. вся торгівля Європи проходила через руки голландців, то вже у XVIII ст. Англія стала її серйозною конкуренткою.

Торгівельна боротьба між Нідерландами та Англією, яка велася торговельним суперництвом, навігаційними законами, різноманітними договорами з третіми країнами і навіть війнами, закінчилася блискучою промисловою перемогою останньої. Таким чином, на думку А. Гейкінга, між цими двома країнами у торговельному відношенні відбувся

переворот.⁹ В результаті, Англія надсилала в Нідерланди свої вовняні вироби, отримуючи за це шовк та інші предмети розкошу. Таким чином, впевненими кроками Британія послідовними засобами встановлювала свої галузі промисловості, а отже і торгівлю в цілому. Впродовж наступних п'яти століть вона продовжувала розвивати подібну систему, яка була продиктована принципами вільної торгівлі.

З початком XX ст. в англійській торгівлі простежувалася загальна депресія, яка охопила майже все Об'єднане Королівство. В одній зі статей Б. Брандта, постійного кореспондента «Вісника Європи», яка побачила світ у 1902 р., зазначалося, що причини торгівельних криз слід шукати в умовах організації розвитку промисловості країни. Подібні складні явища у торгівельних відносинах почали відчуватися ще приблизно з 1870-х років, і поступово стали небезпечними для підтримки економічного балансу. Аналізуючи фактори та умови кризових явищ, Б. Брандт намагався обмірковувати причини, що призвели до такого неприємного, але неминучого положення та вирішити, чи мали ці кризи постійний або лише фрагментарний характер? Маючи ліберальні погляди, автор статті не дає конкретної відповіді на зазначені питання, покладаючи надії на їхнє майбутнє вирішення.¹⁰

Якщо зупинити свою увагу на співвідношенні експорту та імпорту на початку XX ст., то слід відзначити, що доля першого, як відмічав «Вісник Європи», скоротилася від 41,4% у 1899 р. до 32,5% у 1901 р. Імпорт за усіма показниками обійшов експорт, збільшуючись від 258,8 млн. ф. ст. у 1899 р. до 459,9 млн. ф. ст. у 1904 р. Досить характерно вказував «Вісник Європи» на те, що починаючи з 1899 р., ввіз продовольчих товарів значно перевищив ввіз сировини. При цьому ціни на імпорт постійно мали тенденцію до зниження. Тим часом Велика Британія, окрім промислової продукції, експортувала у світ капітал: 43% світових інвестицій у 1907 р. були британськими, в той час як частка Німеччини складала 13%, а Сполучених Штатів – лише 8%, беручи до уваги той факт, що у Британії домінував досить міцний фінансовий ринок. Отже, умови торгівлі з кожним роком змінювалися, що значною мірою позначилося на багатьох процесах економічного та політичного розвитку країни.

Що стосується географії торгівлі, то, зазвичай, Європа залишалася найбільшим економічним партнером Англії. Спостерігачі «Вісника Європи» писали, що Велика Британія мала пасивний торгівельний зв'язок з розвинутими країнами, активний – з менш розвинутими.¹¹ Негативні показники торгівельного балансу покривалися прибутками від посередницьких послуг, фінансових операцій, а починаючи з 1890-х рр., в значній мірі від прибутків капіталовкладень за кордоном. Об'єм капіталовкладень за кордоном збільшувався з середини XIX ст.: з 1830-х рр. він склав майже 100 млн. ф. ст., на 1897 р. – 764 млн., на 1887 р. – 1576 млн., на 1897 р. – 2252 млн., на 1902 р. – 2431 млн. До 1899 р.

цей показник складав 788 млн. ф. ст., а на 1902 р. – майже вдвічі більшу цифру. Відсотки та дивіденди використовувалися для нових капіталовкладень, адже зростання останніх йшло, перш за все, за рахунок інвестицій. Капітали вкладалися, наприклад, в будівництво доріг, розробку місцезнаходжень корисних копалин у Південній Африці та Латинській Америці. Для підтримки економічного балансу британський уряд розробив гнучку систему податкових зборів. За матеріалами А. Гейкінга, щорічно від податкових операцій уряд отримував майже 34 млн. ф. ст., що на той час було на 24,5% більше, ніж в Росії.¹²

Таким чином, англійська торгівля являла собою предмет цікавих спостережень не лише в самій Англії, але й у висвітленні мешканців інших країн світу, які бачили в ній великий інтерес. Для російських публіцистів аналіз історії торговельних відносин Великої Британії набув важливого значення, засвідчив знання та професіоналізм авторів в цій сфері.

З матеріалів «Вісника Європи» видно, що зацікавлення російських спостерігачів питаннями торгівлі аж ні як не ґрунтувалося на пустому місці. Як відмічали російські журналісти, англійська торговельна політика за весь період свого розвитку пройшла декілька етапів становлення. Отже, роль Англії, все ще величезної торговельної держави, була визначною в підтримці міжнародних зв'язків. На думку кореспондентів, майже всі процеси в торгівлі виглядали абсолютно закономірно та набули значної політичної та економічної ваги.

Дана стаття висвітлює аспекти торговельних зв'язків Великої Британії початку XX ст. на сторінках російського «Вісника Європи». В результаті, спираючись на значний комплекс матеріалів журналу, автор прийшла до висновку, що аналіз історії англійської торгівлі являє собою значний інтерес, адже дає можливість виявити ставлення російської громадськості до основних проблем економічного розвитку Великої Британії початку XX ст.

This article reflects the trade connection aspects of Great Britain at the beginning of the 20th century on the pages of Russian «Vistnik Europa». As a result, based on a great number of journal's materials the author came to a conclusion that the analysis of the history of the English trade is of great interest because it gives an opportunity to reveal the attitude of Russian community to the main problems of the economic development of Great Britain at the beginning of the 20th century.

Примітки:

1. Ерофеев Н. А. Очерки по истории Англии 1815 – 1917 гг. – М., 1959. – с.170

2. Брандт Б. Торгово-промышленный кризис в Западной Европе и в России // Вестник Европы. – 1902. – № 10. – С. 808
3. Колониальная политика Англии в ее прошлом и настоящем // Вестник Европы. – 1900. – № 3. – С. 155
4. Брянчукова Г. В. Экономическое развитие Англии в период империализма. – М., 1960. – С. 12
5. Там же. – С. 13
6. Англия и ее автономные колонии // Вестник Европы. – 1906. – № 9 – С. 5
7. Иностранное обозрение. Политическое настроение в Европе // Вестник Европы. – 1901. – № 1. – С. 384 – 385
8. Гейкинг А. Торговая политика Англии // Вестник Европы. – 1907. – № 12. – С. 695
9. Там же. – С. 697
10. Брандт Б. Торгово-промышленный кризис в Западной Европе и в России // Вестник Европы. – 1902. – № 10. – С. 808
11. Гейкинг А. Торговая политика Англии // Вестник Европы. – 1907. – № 12. – С. 714
12. Там же. – С. 727